

reportatge

Accions *paisatgeres*: art i paisatge contemporanis a les comarques gironines

Les intervencions artístiques en el territori reforcen la identitat del paisatge. L'art contemporani pot generar accions: des de la intenció purament conceptual, mental o espiritual, fins a les construccions arquitectòniques i permanents, passant per les instal·lacions efímeres i les restauracions d'entorns naturals.

Text > **IGNASI ESTEVE I BOSCH**, pintor i paisatgista

>> *Eduard Baulida a Art & Gavarres, el 2020.* (Foto: TAVI NONÓ)

El paisatge se sustenta en tres potes que han d'estar ben equilibrades: els sistemes naturals, la producció i el lleure. Aquesta tercera pota és la que defineix el caràcter cultural del territori, perquè aixopluga tant les activitats esportives com la calma de la contemplació, els rituals curatius o les intervencions artístiques.

Josep Gordi, professor de la Universitat de Girona, fa anys que comunica aquests conceptes a l'alumnat i continua, a hores d'ara, convidant-nos a conèixer el cor del paisatge: el bosc. Un cor entès en el sentit d'ànima, de temple on es pot percebre l'energia tel·lúrica a través dels arbres. El bosc primigeni, inexistent avui dia, roman d'alguna manera present en els rodals de bosc antic. L'Associació Sèlvans, que va néixer per preservar i salvar de la tala els escassos rodals de les nostres comarques, treballa en la formació de guies de boscos terapèutics en un postgrau de la UdG per reforçar la dimensió benefactora i sanadora del paisatge. Que el paisatge equilibrat és una font de benestar, ho argumenta en diverses publicacions el catedràtic de geografia Joan Nogué, qui ha estat el director de l'Observatori del Paisatge de Catalunya des de la seva fundació, el 2005, fins fa ben poc. Ubicada a Olot, el bressol del paisatge pintoresc, la institució ha endreçat teòricament el territori en diversos catàlegs i ha promogut jornades i publicacions plenes de rigor científic, però també de sensibilitat. Aquest mateix paisatge, estudiat amb els mateixos rigor i sensibilitat, va ser present, en els anys vuitanta, a la primera tesi doctoral en belles arts defensada a la Facultat de Barcelona per l'artista Àlex Nogué, precisament el germà del geògraf. Des del seu taller a la Vall d'en Bas va analitzar diversos aspectes perceptius i canviants del panorama garrotxí per destil·lar-ne un discurs estètic que obria una finestra a la contemporaneïtat.

La projecció espiritual del territori és com un brou primigeni perquè la mirada estètica hi prosperi i s'hi materialitzi en accions i produccions artístiques. En aquest moment, anomenat *artització* per Alain Roger, es manifesta el paisatge. L'art esdevé una epifania del paisatge. Aquell conjunt de sistemes geològics i orgànics dels científics, aquells espais de producció del primer

>> Mural de Perrine Honoré a Girona. (Foto: DANIEL BONAVENTURA)

sector, esdevenen paisatge quan han estat filtrats per la mirada estètica.

Per això l'Associació Cultural Còchlea ha convocat, juntament amb la UdG i l'Observatori del Paisatge, la trobada Art del Caminar i Geografies Relacionals, en la qual proposa «crear un diàleg entre teoria i pràctica en què caminar esdevé un instrument de connexió territorial i paisatgística, una eina cartogràfica i un format d'expressió creativa» (sic). El terme *art del caminar* adapta el mot anglès *walkscape* que Francesco Careri argumenta i desenvolupa en el seu llibre *Walkscapes: El andar como práctica estética*. La Nau Còchlea, amb Clara Garí al capdavant, ja fa anys que tresca pels senders de tot el país per enfocar una mirada estètica envers el territori, per crear paisatge mentre es camina. En les seves rutes s'apleguen artistes de diverses disciplines que interactuen amb la realitat històrica i social dels indrets que trepitgen.

Les llavors del paisatge

Accions conceptuals i poètiques com les imatges de façanes curulles de flors a «Cop de flors» (2014), de Manel Bayo, sembren paisatge, perquè revaloren espais sense lloc ni identitat i auguren

un paisatge urbà més acolorit, optimista i lliure. Els festivals d'art urbà Milestone a Girona i Monar't a Santa Eugènia de Ter han acolorit, personalitzat i vivificat façanes i parets fredes o mortes. Sabem que aquestes accions pictòriques, aparentment cosmètiques, incideixen en les dinàmiques socials veïnals i afavoreixen la identificació col·lectiva amb el lloc.

Altres llavors de paisatge, gairebé immaterials però simbòliques i essencials, les podem trobar en iniciatives vinculades a la recuperació d'espais naturals degradats com el de la Pletera de l'Estartit, on les diverses intervencions artístiques del projecte «Lloc, memòria i salicòrnies» (2018) apadrinaven, amb intervencions efímeres, el pas de la desconstrucció d'una trama urbanística a la regeneració de dunes i aiguamolls. Mar Serinyà va ser una de les padrines que uní, com un salpàs, els murs blancs de la caseta del transformador (conservada com una fita d'entrada als aiguamolls) amb pigments de colors aplicats amb la dansa aèria del seu cos. Aquesta artista havia participat en un altre viver de paisatge: les antigues vinyes de la Vall de Santa Creu, seu de l'associació ARBAR, amb l'acció *Obrir la línia*, en la qual ferti-

litzava metafòricament el rostoll amb una rasa plena de pigment ocre i aigua. En aquest mateix cicle d'accions, «Explorant la feminitat de la vinya», va participar Isabel Banal amb una plantació de llapis (*Amb els peus a terra*) per evocar el paper de la dona pagesa com a formadora del territori, del paisatge.

Banal sent i presenta la seva obra des de l'ànima d'hortolana, de pastora, de rentadora, de llauradora. Condensa en l'escala en miniatura del pessebre tota l'essència del marc físic i cultural de la Garrotxa nadiua amb una forta càrrega poètica i, per tant, universal. Amb Margarida Casacuberta van elaborar un recull literari sobre el paisatge garrotxí: *El paisatge d'Olot* (2009). Aquesta guia se suma als atles de la Diputació de Girona, *Atles literari de les terres de Girona: Segles XIX i XX* (2003) i *Atles paisatgístic de les terres de Girona* (2010), així com a les publicacions periòdiques de l'Editorial Gavarres com a eines que validen el caràcter de bé públic del territori on projectem la nostra identitat.

El viver paisatgístic d'ARBAR (la Vall de Santa Creu) també ha acollit altres paisatgers sensibles i punyents, com els germans Baulida. Ester Baulida ens convidava a un tast de licor d'essències de branques de xiprer amb l'acció

>> Siluetes amb cistells d'Oriol Granyer a les Hortes de Salt. (Foto: MARTÍ ARTALEJO)

Brindis (2017), amb les quals ja havia rebut cerimonialment els caminants del Grand Tour de Côchlea uns mesos abans. Dels intercanvis entre artistes italians i gironins dels anys noranta resten dos petits tresors discretament amagats d'Ester Baulida. A Santa Pau, si afinem la mirada, hi descobrirem les mans de bronze en posició de recepció, no gaire lluny del balcó lleugeríssim de l'arquitecte i paisatger garrotxí

Arnau Vergés. I també als murs medievals de Besalú, on encara romanen les cadires penjades que miren al cel. Ester Baulida s'embadaleix amb els detalls despercebuts de la vegetació, que cospa en imatges, i per això la intervenció que va fer amb el seu germà Manel a Art & Gavarres 2019 era com una passera visual fugaç a través d'una traça pintada damunt diverses escorces d'una arbreda.

>> Obra de Pep Aymerich a Art & Gavarres. (Foto: DANIEL BONAVENTURA)

Eduard Baulida, membre del col·lectiu «Refugis, cabanes i altres construccions efímeres», ha explorat les possibilitats expressives dels materials forestals durant tota la seva trajectòria. Recentment, s'ha immers en l'art d'acció i ha batejat com a paisatge una antiga pedrera de Celrà en l'edició d'Art & Gavarres de 2020. El seu cos enfangat es transformava, com un monument petri, en una pietat o en un infant arraulit abraçat per la roca mare.

Algunes peces artístiques construïdes en les anteriors edicions d'aquest festival d'art en el paisatge romanen admirablement inalterades i respectades. Encara hi podem trobar el treball de geometries arquitectòniques del fuster del paisatge Pep Aymerich, juntament amb les cadires-tronc de Domestic Wild al camí de Torre Gironella a Sant Daniel de Girona, o la cabana Walden-Gavarres de Jofre Sebastian a Can Vilallonga de Cassà, que reconstrueix a escala però en panes de suro la que havia aixoplugat el guru Henry David Thoreau a Walden.

Art & Gavarres va néixer l'any 2018 i s'ha continuat celebrant cada any amb la participació de diversos artistes que construeixen peces en el paisatge i amb el paisatge. L'efimeritat i l'ús dels materials locals inspiren aquests muntatges que ens descobreixen indrets singulars: eines infal·libles per crear paisatges. En l'edició del 2020, les localitzacions eren en antigues terres o pedreres. Àngels Artigas, mestra d'art floral i dinamitzadora de Temps de Flors amb Oriol Granyer, tècnic del Consorci de les Gavarres i mestre de les arts populars, han engrescat diverses institucions i artistes a celebrar aquest festival d'art natura (*land art*). El punt de partida de moltes accions *paisatgeres* que ha endegat Oriol Granyer és la suma del coneixement profund dels sistemes naturals amb una sensibilitat estètica innata, que va dels treballs de cistelleria i joieria vegetal a les dèries pictòriques d'omplir de siluetes de figures amb cristalls, com si fossin figures d'un pessebre multicultural, les barraques de les Hortes de Salt, o d'imaginar els campanars gavarrencs agermanats amb remats pintats de blauet. El blau a les Gavarres podria generar una marca paisatgística validada perquè, segons Eva Comas a *El somni blau*, és el color que representa la melangia en l'obra de Mercè Rodoreda.

>> Parc de la Pedra Tosca, a les Preses, obra d'RCR Arquitectes. (Foto: JOAN JUANOLA)

reda. Una Rodoreda que va significar Romanya de la Selva com a santuari tel·lúric.

L'arquitectura

El blauet hipnòtic va revestir el muntatge *Dèdal*, efímer i emotiu, de l'arquitecta i artista Laia Escribà (amb Oriol Granyer i Miquel Prats), que va rebre el premi del COAC als espais efímers del 2017. El teixit de branques creava un volum translúcid, orgànic, com el d'una altra obra de la mateixa autora: la reixa de la séquia al parc Monar de Salt, que s'estén com una filera de canyes esventades, lleugera i escultòrica, enmig del paisatge de les hortes.

Un cop d'ull als premis del Col·legi d'Arquitectes de Girona ens fa adonar que només en la darrera edició del 2020 s'hi incorpora la categoria de paisatges. Anteriorment, les intervencions d'aquest àmbit s'emmarcaven en les categories d'espais efímers o espais exteriors. Dels anys noranta van sorgir iniciatives que van orientar molts projectes de construcció i arranament territorials: les cinc edicions del Curs d'Estiu de la Universitat de Girona sobre Intervencions en el Paisatge dirigit per Pep Fortià i el Màster en Intervencions Arquitectòniques en el Medi Rural Canviant. És

el moment del retrobament de l'arquitectura contemporània amb el terra, el sòl, segons afirmen Ilka i Andreas Ruby a *Groundscapes*. Les construccions als espais verds s'articulen, sovint, amb uns certs paral·lelismes a l'art natura.

És inqüestionable el paper d'equips premiadíssims com RCR Arquitectes per la configuració d'espais de referència col·lectiva. La suma dels seus treballs, amb epicentre garrotxí, poden crear un circuit semblant a un gran parc paisatgístic vuitcentista de ferro i lava. Des dels pavellons damunt l'aigua de les termes Orion fins a la bassa de la Vila Trinxeria; des de la intervenció respectuosa amb les preexistències i amb porta escultòrica del bosc de Tosca fins a l'estadi Tussols Basil. I com a fusió entre espai escultòric i públic, la trobada entre el pont i la plaça de la Lira de Ripoll. Actualment aixequen, com una onada immensa, els nous cellers Perelada, un nou fenomen de modalitat arquitectònica que respon a la revaloració de la vinya empordanesa i que ressona en altres projectes que baden cap a les vinyes, com el petit celler Rim, arretrat en un marge de Rabós d'Empordà, de Lluís Gratacós, o al de Terra Remota, dissenyat per Pepe Cortés.

>> Mirador del puig de Sant Martirià, a Banyoles. (Foto: PERE DURAN)

Atesa la manca de reconeixement oficial de la figura del paisatgista, al nostre país ens hem de conformar amb una titulació no vinculant de màster en arquitectura del paisatge. Moltes i molts arquitectes, juntament amb agrònoms i enginyers, són els responsables finals de les intervencions en el territori. Tenim el reconeixement excepcional, però, d'un paisatgista històric, erudit dels jardins i promotor de les primeres qualificacions de jardins històrics i de paisatges pintorescos: Javier Winthuysen. En els anys quaranta del segle XX ja va promoure aquesta darrera denominació per a l'estany de Banyoles i el seu entorn. D'aquelles accions han romàs les figures legals de protecció d'aquest entorn (Jardí Històric i Espai d'Interès Natural), i el mirador projectat pel mateix paisatgista a prop del puig de Sant Martirià. Tothom sap com va fructificar el llegat de Winthuysen: des de la infinitud de cromos i postals del llac, fins als dipositaris artístics actuals amb incidència més directa en el territori, com el bosc d'escultures de Xicu Cabanyes o

els gestos efímers i poètics de Jaume Geli, condensats en el seu llibre i la pel·lícula *Mots de sal*. Un Jordi Barraca que des de les pintures nivals dels vuitanta fa observar el paisatge de l'Alta Garrotxa a un petit sant Aniol que reposa a la fornícula del santuari o un Martirià Figueras, paisatgista prolífic, que treballà amb l'artista Lluís Vilà en una referència cabdal de les intervencions paisatgístiques a les comarques gironines, com va ser la restauració del volcà Croscat. Martirià Figueras creà una plantació d'inspiració i dimensions agrícoles al parc de la Draga de Banyoles. Ara, aquest espai acull les manifestacions i trobades populars en substitució de l'indret dels Desmais, arranjat recentment com una plataforma de contemplació i d'acompanyament a les fonts artístiques restaurades de la Filosa i del Ferro (I. Esteve, I. Lleonart, M. Pàmies, 2018).

Els marcs

El confinament ha propiciat la descoberta del territori més proper i la cerca de recorreguts que proporcionin

visuals llunyanes. Les passejades han fet insuficients els parcs urbans i han evidenciat les limitacions dels espais verds, lliures, dels termes municipals de les urbs. L'avidesa de paisatge com a espai de llibertat ha projectat els anhels cap a les fites dels cims, taiaies de l'entorn: santuaris i castells. L'observatori dels Aiguamolls de l'Empordà d'Escribà i Nadal, una antiga sitja per assecar arròs transformada en torre de guaita, permet abastar amb la mirada el parc natural, rescatat pels pèls de l'especulació urbanística.

Fa uns anys que el Servei de Monuments de la Diputació de Girona, amb Lluís Bayona al capdavant, va desempolsar aquestes fites enrunades o invisibles per retornar-los el caràcter de referent paisatgístic, des del castell de Llívia fins al de Rocabruna, o els de Serrat d'Albanyà, Ribes de Freser, Cervià de Ter i tants d'altres. En destaquem el recent premi d'arquitectura a Castells i Marquès per la restauració del castell de Montsoriu, als peus del Montseny. Com al castell de Sant Joan de Blanes (Estudi Nus), l'acer patinat

>> *Cadires de Domestic Wild als espais de la Vora de Girona.* (Foto: DANIEL BONAVENTURA)

fa de tanca, de barana, d'escala; amb un peu a la funcionalitat i l'altre a l'escultura. Com en algunes talaies encimbellades, la mirada vers el panorama es guia amb plafons orientatius o marcs. Aquesta actitud d'emmarcar el paisatge ens lliga a l'origen pictoresquista del terme. Els petits marcs en les passejades de Cadaqués són un reflex dels de Cotlliure: la validació de les vistes es basa en l'obra pictòrica de llavors paisatgístiques com les de Matisse, Derain, Dalí...

Una bona metàfora del paisatge que neix com a pintoresc és el del gran marc escultòric de Lluís Hortalà al vial d'Olot, que s'enfoca vers l'entorn de la Moixina, bressol de l'escola pictòrica olotina.

El concepte de marc, de finestra cap al panorama, també ajuda a situar el passejant en projectes tan extensos i transcendentals com els del projecte de la Vora de Girona i la restauració del paratge de Tudela, al cap de Creus. Ambdós han estat elaborats pel despatx EMF de Martí Franch, arquitecte del paisatge format i llorejat a la Universitat de Greenwich. La Vora de Girona s'ha dut a terme en algunes zones periurbanes i, ara més que mai, necessàries per l'alliberament del tancament domèstic. En el camí del Calvari s'obren finestres intencionades enmig de les branques d'aurons que orienten la vista cap a la Catedral, amb els primers termes dibuixats amb segues selectives, amb peces d'art natura, talment personatges que animen l'escena. Franch va fer un exercici admirable d'orfebreria paisatgística per enderrocar les antigues construccions turístiques i d'aquesta manera tornar la dignitat a l'indret. No hi manquen els bancs situats en caixes obertes d'acer patinat, escultòriques, que emmarquen el llenç rupestre i dalinià del paratge i projecten la vista cap al nord, per volar damunt un braç de mar fins a arribar a la fita fundacional de l'art en el paisatge a les nostres comarques, l'obra *Passatges* (1994) que Dani Karavan implantà expressivament a Portbou en memòria de Walter Benjamin per encarar-nos, a cadascun de nosaltres, al paisatge definitiu i primigeni: la mar.

>> *El Memorial a Walter Benjamin, a Portbou.* (Foto: INSPA. MIQUEL RUIZ.)